

KONSTRUISANJE NOVOG INSTRUMENTA ZA PROCENU AFEKTIVNOG VEZIVANJA KOD ADOLESCENATA I ODRASLIH

Nataša Hanak¹

Defektološki fakultet u Beogradu

U ovom radu opisuje se razvoj nove mere za procenu afektivnog vezivanja kod odraslih i adolescenata. Pri konstruisanju Upitnika za procenu afektivnog vezivanja (UPIPAV) učinjen je pokušaj integrisanja razvojno-kliničkog i socijalno-personološkog pristupa u izučavanju afektivnog vezivanja. Osnovu za skale upitnika UPIPAV predstavljaju: analiza kritika i nedostataka postojećih instrumenata zasnovanih na samoizveštaju ispitanika, karakteristike skale za kodiranje AAI (Adult Attachment Interview), kao i teorijska analiza bitnih fenomena afektivnog vezivanja.

U radu se prikazuju i rezultati istraživanja koji su doveli do konačne forme Upitnika. Konačna forma Upitnika sadrži šest skala: strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, idealizacija roditelja, nerazrešena porodična traumatizacija, negativni koncept selfa, negativni koncept drugih i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti.

Na kraju rada daje se kritička procena postojeće forme Upitnika i preporuke za njegovo dalje usavršavanje koje bi trebalo da se odvija u pravcu razrade četiri skale: modela selfa, modela drugih, korišćenja spoljašnje baze sigurnosti i postojanja unutrašnje baze sigurnosti.

Ključne reči: afektivno vezivanje, UPIPAV

Konstrukat afektivnog vezivanja vodi poreklo iz dečje kliničke psihologije, preciznije – iz izučavanja posledica separacije i emotivne deprivacije na ponašanje i psihički život hospitalizovane odojčadi. Uočavajući relativno trajne efekte hospitalizacije na ponašanje odojčadi, Džon Bolbi (John Bowlby) je zaključio da je

¹ Adresa autora: hanakn@yubc.net

rano iskustvo od izuzetne važnosti, tj. da je za zdrav razvoj odojčeta i malog deteta neophodno da ono ima u ranom iskustvu topao, intiman i trajan odnos s majkom ili njenom stalnom zamenom, odnos u kojem oboje nalaze zadovoljstvo i uživanje (Bowlby, 1951; prema Bretherton, 1994).

Nezadovoljan psihoanalitičkim formulacijama o prirodi vezanosti deteta za majku, kao i formulacijama teorija socijalnog učenja, Bolbi je formulisao originalnu teoriju afektivnog vezivanja. Do teorijskog objašnjenja važnosti ranog iskustva došao je izučavanjem etologije i teorije kontrolnih sistema.

Prva interesovanja istraživača u oblasti afektivnog vezivanja ticala su se opisa sistema afektivnog vezivanja i praćenja ontogeneze normalnog razvoja vezanosti. Stoga su, prirodno, integrisana u široku oblast razvojne psihologije.

Počeci izučavanja individualnih razlika u organizaciji ponašanja afektivne vezanosti i njihovih posledica na dalji razvoj predstavljali su «kopču» za ponovno povezivanje sa kliničkom psihologijom. S druge strane, klasično eksperimentalno istraživanje Meri Ejnsvort (Mary Ainsworth et al. 1978; prema Solomon and George, 1999) metodologijom «nepoznate situacije» omogućilo je kategorizaciju ponašanja afektivne vezanosti kod odojčadi koja je kamen temeljac izučavanja vezanosti na svim uzrastima. Osnov za kategorizaciju jeste specifična organizacija ponašanja vezanosti odojčeta za majku. Ona se najbolje iskazuje mogućnošću da dete koristi majku kao **bazu sigurnosti** za istraživanje, tj. specifičnim odnosom sistema afektivnog vezivanja i sistema istraživačkog ponašanja. Eksperimentalna istraživanja su potvrdila da je vezanost za odraslu osobu preduslov odvajanja deteta kako bi ono samo upoznavao svet koji ga okružuje i razvijalo svoje sposobnosti i veštine.

Pored temeljnog izučavanja individualnih razlika u organizaciji afektivnog vezivanja kod odojčadi i njihove kategorizacije (čiji se opis nalazi u Prilogu 1), bilo je neophodno da se pojavi još jedan teorijski konstrukt da bi se stvorili neophodni uslovi za razmatranje afektivnog vezivanja kod odraslih. Reč je o **unutrašnjim radnim modelima** – reprezentacijama sveta. Od tih modela posebno su značajni radni modeli selfa i značajnih osoba. Prema Bolbiju, ove mentalne strukture se formiraju tokom ranog iskustva sa figurama vezanosti i sadrže uverenja i očekivanja o tome kako funkcionišu odnosi afektivne vezanosti i šta osoba od njih može da dobije (Bowlby, 1981).

Unutrašnji radni modeli su relativno stabilni, teže uzajamnom potvrđivanju, regulišu kognitivne i emotivne procese značajne za afektivno vezivanje, a i samo ponašanje vezivanja. Njihova stabilnost objašnjava dugoročne efekte ranih iskustava koji se ogledaju u domenu razvoja ličnosti, mentalnog zdravlja, odnosno smetnji, i u domenu odnosa – roditelja prema detetu, bliskih vršnjačkih i partnerskih odnosa

Polazeći od ideje da su unutrašnji radni modeli (tj. reprezentacije selfa, figura vezanosti i odnosa vezanosti) «odgovorni» za način na koji odrasla osoba funkcionise u partnerskim odnosima, ali i kao roditelj, tokom osamdesetih godina oformile su se dve nezavisne linije izučavanja afektivnog vezivanja kod odraslih. Jedan pristup možemo nazvati **razvojno-kliničkim**, a drugi **socijalno-personološkim** (Bartholomew & Shaver, 1998).

TEORIJSKI OKVIRI I METODOLOGIJA IZUČAVANJA AFEKTIVNOG VEZIVANJA KOD ODRASLIH

Razvojno-klinički pristup

Istraživači koji pripadaju ovoj liniji istraživanja primarno su zainteresovani za roditeljstvo kao jedan od bitnih faktora koji utiče na kvalitet odnosa majka – dete i time na formiranje individualnih razlika u organizaciji ponašanja afektivnog vezivanja. Većina ovih istraživača dolazi iz razvojne i dečje kliničke psihologije (bili su studenti M. Ejnsvort). Njihov način mišljenja je u okvirima psihodinamskih teorija i zainteresovani su za kliničke probleme. Njihovu metodologiju karakteriše korišćenje intervjua (među kojima je najpoznatiji AAI /Adult Attachment Interview/), opservacije ponašanja, relativno mali uzorci i fokus na istraživanje odnosa roditelj – dete.

Najvažnija osobenost ovog pristupa jeste da pokušava da razume i proceni afektivnu vezanost na nivou opštih reprezentacija, a ne na nivou vezanosti za određenu figuru.

Intervju o afektivnom vezivanju odraslih (Adult Attachment Interview - AAI) – ovaj polustrukturisani intervju sadrži pitanja o opštem shvatanju odnosa intervjuisanog sa roditeljima; o uobičajenim iskustvima s roditeljima u kojima se pretpostavlja aktivacija sistema afektivnog vezivanja (uznemirenost, povrede, bolesti, separacija); o iskustvima gubitaka i o značenju koje osoba pripisuje tim iskustvima s obzirom na ponašanje svojih roditelja, razvoj svoje ličnosti i, ako je roditelj, s obzirom na svoje ponašanje u ulozi roditelja. Ukupan verbalni sadržaj komunikacije zapisuje se i potom analizira radi skorovanja. Skorovanje se zasniva na: 1) proceni vrste iskustava s roditeljima u detinjstvu; 2) jeziku koji koristi intervjuisana osoba i 3) sposobnosti intervjuisanog da na integrisan, uverljiv način opiše svoja iskustva i njihovo značenje, što je i najvažniji kriterijum za skorovanje. Naime, smatra se da su jezik i stil diskursa odraz »aktuelnog stanja uma u pogledu afektivnog vezivanja« (Main et al., 1985). Dakle, AAI ne procenjuje da li je osoba sigurno vezana za neku drugu osobu (npr. roditelje), već je *sredstvo za procenu reprezentacija iskustva odnosa afektivne vezanosti*.

Projektivna mera afektivnog vezivanja odraslih (Adult Attachment Projective - AAP) – nova mera za procenu reprezentacija afektivne vezanosti kod odraslih i nov sistem klasifikacije zasnovan na analizi odgovora osoba na skup od sedam crteža (George & West, 2001). Crteži opisuju događaje koji, prema teoriji, aktiviraju afektivno vezivanje (npr. bolest, usamljenost, odvajanje, maltretiranje). Da bi se odgovori ispitanika klasifikovali u jednu od četiri grupe, čije je značenje analogno klasifikacionom sistemu u AAI, procenjuju se tri dimenzije: diskurs, sadržaj i odbrambeno procesiranje.

Socijalno-personološki pristup

Potpuno nezavisnu liniju istraživanja pokrenuli su Hazan i Šejver (Hazan & Shaver, 1987) baveći se izučavanjem usamljenosti kod adolescenata i odraslih. Ovaj pristup počiva na analogiji između obrazaca partnerskih odnosa i tri osnovna obrasca afektivnog vezivanja kod odojčadi, te bukvalno tretira odnose afektivne vezanosti u detinjstvu kao prototipove kasnijih odnosa. Obrasce ili tipove odnosa u partnerskim vezama autori nazivaju **stilovima afektivne vezanosti**.

Radove ovih autora (autori potiču iz oblasti socijalne psihologije i psihologije ličnosti) brzo su prihvatili istraživači koji su skloni da koriste konstrukte crta ličnosti i zainteresovani su za oblast socijalnih interakcija. Metodologiju ovog pristupa karakteriše korišćenje jednostavnih mera zasnovanih na samoizveštaju, korišćenje relativno velikih uzoraka (pre svega iz normalne populacije) i fokusiranje na partnerske, bračne i prijateljske odnose kod odraslih osoba (Bartholomew & Shaver, 1998).

Za usavršavanje učenja o stilovima vezanosti veoma je zaslužna Kim Bartolomju (Bartholomew & Horowitz, 1991). Ona je trokategorijalni pristup dopunila uvođenjem četvrte kategorije. Zatim je identifikovala dve dimenzije koje razlikuju stilove afektivnog vezivanja u intimnim odnosima – izbegavanje i anksioznost. (Ove dve dimenzije su protumačene kao pozitivnost modela unutrašnjih radnih modela drugih i modela selfa.)

Pregled kategorizacija stilova afektivnog vezivanja koje su predložili ovi autori nalazi se takođe u Prilogu 1.

Upitnik o afektivnom vezivanju odraslih (Adult Attachment Questionnaire - AAQ) – autora Hazana i Šejvera (Hazan & Shaver, 1987) – sadrži opise tri različita načina na koji odrasli misle, osećaju i ponašaju se u intimnim partnerskim odnosima: sigurni, izbegavajući i ambivalentni. Ispitanici treba da odaberu jedan od načina koji najbolje opisuje njihov tipičan način doživljavanja i ponašanja u odnosima s partnerom.

Upitnik o odnosima (Relationships Questionnaire - RQ) – ovaj instrument (Bartholomew & Horowitz, 1991) predstavlja meru stila afektivne vezanosti u bliskim odnosima uopšte, zasnovanu takođe na jednom ajetmu – opisu svakog od stilova. Pošto je instrument nastao u okviru četvorokategorijalnog modela, on sadrži opise sigurnog, bojažljivog, preokupiranog i odbacujućeg stila vezivanja.

Upitnik o stilovima odnosa (Relationship Styles Questionnaire - RSQ) – ovaj upitnik (Griffin & Bartholomew, 1994; prema Crowell, 1999) sadrži četiri skale, prema navedenom četvorokategorijalnom modelu. RSQ se može koristiti i tako da se računaju skorovi na dve dimenzije: anksioznosti i izbegavanju. RSQ ne treba koristiti kao kategorijsku meru afektivnog vezivanja, jer tome nije ni namenjen.

Skala iskustava u bliskim odnosima (Experiences in Close Relationships Scale - ECR) – ajetmi ovog upitnika (Brennan et al. 1998.) dobijeni su faktorskom analizom većine mera partnerske afektivne vezanosti odraslih zasnovanih na samoizveštaju. ECR ima dve subskale: izbegavanje (nelagodnost usled bliskosti i zavisnosti od drugih) i anksioznost (strah od odbacivanja i napuštanja).

Diskusija o metodologiji i razlozi za razvoj novog instrumenta

Rasprava o najprimerenijim tehnikama za procenu organizacije vezanosti kod odraslih, kao i ona o intervjuu naspram upitnika zasnovanih na samoizveštaju, unose dosta tenzije između pristalica dveju tradicija. Generalno, sledbenici razvojno-kliničke tradicije skloni su da negiraju konvergenciju ovih tehnika i smatraju da one ne ispituju isti fenomen (George & West, 2001).

Bez obzira na podatke o povezanosti ovih mera, istraživač koji želi da dobije informacije o organizaciji afektivnog vezivanja kod odraslih nalazi se pred ozbiljnom dilemom. Primena AAI nije samo vremenski zahtevna nego je za pravilno skorovanje obimnog transkripta intervju a neophodna obuka koju su sve do 1997. godine vršila svega dva trenera na svetu (Hesse, 1999). Drugim rečima, za svakog početnika u ovoj oblasti AAI je nepristupačna tehnika.

S druge strane, mnogi postojeći upitnici su ograničeni na ispitivanje stilova vezanosti u partnerskim odnosima. Čak i kada to nisu, postoji sumnja da operacionalizacija afektivnog vezivanja kod odraslih osoba (zasnovana na kategorizaciji odojčadi ili naknadno utvrđenim dimenzijama anksioznosti i izbegavanja) predstavlja značajno udaljavanje od originalnog koncepta afektivnog vezivanja u Bolbijevoj teoriji.

Stoga smatramo da je potrebno razviti instrument za procenu organizacije afektivnog vezivanja odraslih koji će predstavljati integraciju ova dva pristupa. Integracija bi se sastojala u tome što bi instrument bio zasnovan na samoizveštaju (dakle, napravljen u formi upitnika), brz i jednostavan za primenu i skorovanje. Pored toga, skale ovog upitnika ne bi trebalo da služe merenju bilo koje apriori utvrđene kategorizacije, već da ispituju neke bitne fenomene afektivnog vezivanja. Neki od tih fenomena su empirijski utvrđeni (korišćenje baze sigurnosti), neki još uvek predstavljaju, pre svega, teorijske konstrukte (unutrašnji radni modeli), a neki su prepoznati kao bitna odlika određenih organizacija afektivne vezanosti i koriste se kao kriterijumi za kodiranje AAI (idealizacija roditelja, umanjivanje značaja ranih iskustava, nerazrešena traumatska iskustva koja utiču na doživljavanje aktuelnih odnosa vezanosti i dr.).

OPERACIONALIZACIJA KONSTRUKTA AFEKTIVNOG VEZIVANJA

Operacionalizacija afektivnog vezivanja je planirana na takav način da se indikatori afektivnog vezivanja, a posledično i stavke upitnika, u što većoj meri definišu oslanjanjem na dva izvora – (1) na teorijsku saglasnost većine autora oko domena i (2) na kriterijume za kodiranje transkripta AAI koji nisu zasnovani na diskursu.

1. Domen, to jest osnovne fenomene afektivne vezanosti (Holmes, 2001) čine:

a) fenomen **sigurne baze** koja može biti spoljašnja (figura afektivne vezanosti) i unutrašnja (reprezentacija sigurnosti);

b) **istraživanje i uživanje** kao aktivnosti ponašajnog sistema komplementarnog sistemu afektivnog vezivanja;

c) **protest i bes** kao reakcija na ugrožavanje bliskog odnosa;

d) **kapacitet za prevladavanje gubitka**, to jest prorada ranih gubitaka;

e) **unutrašnji radni modeli** – model selfa i model drugih.

2. Kriterijume za kodiranje transkripta AAI koji nisu zasnovani na diskursu predstavljaju:

a) **vrednovanje važnosti** ranih iskustava afektivnog vezivanja (AV);

b) **refleksija** odnosa rane afektivne vezanosti, razumevanje i implicitno praštanje;

c) **priznavanje distresa** u domenu afektivne vezanosti;

d) prisustvo/odsustvo **kontradikcija**;

e) **ambivalentan** odnos prema figuri AV;

f) **idealizacija** ranih iskustava AV i figura AV;

g) insistiranje na **nedostatku ranih sećanja**.

Probna verzija UPIPAV upitnika sastoji se od trinaest skala. Nazivi skala i primeri stavki nalaze se u Tabeli 1.

Tabela 1: Skale i primeri stavki probne verzije upitnika UPIPAV

Skala	Primeri stavki
Postojanje i korišćenje spoljašnje i unutrašnje baze sigurnosti	<i>Osećam se sigurno, jer znam da mogu da računam na ljude oko sebe. Kada mi je teško, pomislim na meni drage osobe i to mi daje snagu da izdržim.</i>
Kapacitet za slobodno istraživanje i uživanje	<i>Imam utisak da sam stalno na oprezu, pa ne uživam u životu kao drugi (inv.)*. Nerado izlazim iz svog poznatog i uhodanog okruženja (inv.).</i>
Kapacitet za konstruktivan bes i reparaciju odnosa (naspram nekonstruktivnog protesta i besa kao reakcije na ugrožavanje bliskog odnosa)	<i>Ako mi se čini da je bliskoj osobi manje stalo do mene nego pre, nastojim da se ponovo zbližimo. Kada se prekine odnos sa osobom za koju sam vezan, to se obično više ne može popraviti (inv.).</i>
Kapacitet za prevladavanje gubitka i prorada eventualnih ranih gubitaka	<i>Ne volim da se vezujem za druge, jer mi je nepodnošljiva pomisao da ih mogu izgubiti (inv.). Kada čovek ostane bez neke drage osobe, nikada više ne može da bude srećan kao pre (inv.).</i>

Pozitivnost unutrašnjih radnih modela selfa	<i>Ponekad osećam da nisam dostojan ljubavi (inv.). Pitam se da li postoji osoba koja može da prihvati sve moje mane (inv.).</i>
Pozitivnost unutrašnjih radnih modela drugih	<i>Na većinu ljudi čovek se može osloniti . Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će to sigurno zloupotrebiti (inv.).</i>
Vrednovanje važnosti ranih iskustava afektivnog vezivanja (naspram omalovažavanja i obezvređivanja tih iskustava)	<i>O mom detinjstvu nema ništa naročito da se kaže (inv.). Kad sam bio dete, ni za kog nisam bio posebno vezan (inv.).</i>
Refleksija odnosa rane afektivne vezanosti, razumevanje i implicitno praštanje	<i>Razmišljam o tome šta je sve uticalo da budem ovakav kakav jesam. Trudim se da razumem svoje roditelje.</i>
Odsustvo kontradikcija i ambivalentnog odnosa prema figuri afektivne vezanosti	<i>Ponekad nisam siguran da li volim ili ne volim svoje roditelje (inv.). Imam želju da budem blizak s majkom/ocem, ali su uvek iznerviram u njenom/njegovom prisustvu (inv.).</i>
Idealizacija ranih iskustava vezivanja i figura afektivne vezanosti	<i>Roditelji su mi uvek ispunjavali svaku želju. Moji roditelji me nikada nisu slagali.</i>
Insistiranje na nedostatku ranih sećanja	<i>Ne mogu da se setim kako su se moji roditelji ponašali prema meni kada sam bio mali. Ono što znam o svom detinjstvu, znam samo na osnovu priča drugih ljudi.</i>
Nerazrešen gubitak ili trauma – nametanje neprijatnih sećanja – preterana osećanja transferne prirode	<i>Detinjstvo je period mog života koji bi najradije zaboravio. Dešava mi se da sanjam mučne snove u vezi sa nekim događajima iz prošlosti. Često preterano i neprimereno reagujem kada me neko povredi. Kada pomislim na neku nepravdu koju su mi naneli roditelji, odmah me obuzme bes.</i>
Odbrambeno isključivanje opažaja, misli i osećanja u domenu afektivnog vezivanja	<i>Izbegavam da gledam filmove koji govore o patnji, stradanjima, gubitku najbližih osoba. Uznemiren sam kada sam dugo odvojen od svojih najbližih (inv.).</i>

* (inv.) se odnosi stavke koje su naknadno rekodirane u pravcu sadržaja skale

TOK ISTRAŽIVANJA I RAZVOJ UPITNIKA UPIPAV (1)

Prva verzija Upitnika UPIPAV, sa 151 stavkom, zadana je početkom marta 2003. godine studentima druge godine psihologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Studenti su, zatim, u sklopu vežbi iz Psihometrije upoznati s teorijom afektivnog vezivanja i strategijom pravljenja novog instrumenta, te su i sami produkovali stavke prema indikatorima za trinaest planiranih skala. Odabrane su stavke studenata, kao i one stavke iz prve verzije Upitnika koje su pokazale zadovoljavajuću diskriminativnost i pouzdanost. Tako je sačinjena probna verzija – UPIPAV, sa 219 stavki grupisanih u trinaest opisanih skala.

Skale upitnika UPIPAV u proseku su imale po 12 ajtema, sa izuzetkom skale za procenu baze sigurnosti koja je obuhvatala nekoliko subskala (postojanje spoljašnje baze sigurnosti, postojanje unutrašnje baze i korišćenje baze sigurnosti) i ukupno 38 ajtema.

UPIPAV je u probnom istraživanju, početkom aprila, popunilo 200 studenata prve i druge godine Defektološkog fakulteta, kao i 449 ispitanika iz opšte populacije. Ispitivanja na opštoj populaciji izveli su studenti psihologije kao deo obaveze na vežbama iz Psihometrije. Ukupan broj ispitanika bio je 649, s rasponom uzrasta od 15 do 57 godina i prosečnim uzrastom od 24 godine.

Analizom unutrašnje konzistentnosti instrumenta i faktorskom analizom dobijeni su podaci na osnovu kojih je izvršena znatna rekonstrukcija instrumenta i pravljenje nove verzije – UPIPAV1.

Pre svega, izbačeni su ajtemi koji su imali slabu korelaciju sa celom skalom. Jedini je izuzetak u tom smislu napravljen sa stavkama skale idealizacija figura afektivne vezanosti, jer su one činile veoma homogenu skalu visoke pouzdanosti. Isključene su dve skale: skala br. 3 (kapacitet za konstruktivan bes i reparaciju odnosa) i skala br. 8 (refleksija odnosa rane afektivne vezanosti, razumevanje i implicitno praštanje), jer njihovi ajtemi nisu uspeli da formiraju zasebne komponente. Stavke ovih dveju skala integrisale su se sa ajtemima drugih skala. Ukupan broj ajtema se na taj način smanjio na 114, a broj ajtema po skalama kretao se u rasponu od 7 (ambivalencija prema figurama afektivnog vezivanja) do 13 (kapacitet za prevladavanje gubitaka). Preostale skale imale su 11 do 12 ajtema u proseku. Nažalost, većina ajtema sa boljim karakteristikama negativno je formulisana u odnosu na originalni naziv skale, tako da je instrument po svom sadržaju nakon rekonstrukcije merio pretežno nesigurne aspekte afektivne vezanosti (npr. negativnu sliku selfa i dr.).

Prikupljanje podataka u glavnom delu istraživanja (istraživanje je vršeno za potrebe izrade magistarske teze) trajalo je od polovine aprila do polovine maja 2003. godine i obuhvatalo je 555 učenika iz 11 srednjih škola u Beogradu i Lazarevcu.

Dalje razvijanje skale izvedeno je analizom glavnih komponenti i utvrđivanjem metrijskih karakteristika odabranih komponenti.

Prva analiza izdvojila je 27 komponenti sa svojstvenim vrednostima većim od 1. Ove komponente objašnjavaju ukupno 61.3% varijanse. Prva ekstrahovana komponenta ima svojstvenu vrednost 14.309 i objašnjava 13.4% varijanse. Kako bi

se došlo do optimalnog broja komponenti za interpretaciju, pročišćavanje instrumenta se odvijalo sledećim koracima:

1. Odbacivanjem stavki koje nisu imale zasićenja veća od 0.15 na barem jednoj od prve dve komponente.

2. Odabirom najpovoljnijeg broja komponenti, prema kriterijumu što veće ukupne objašnjene varijanse i što većeg broja stavki čija su zasićenja na komponentama veća od 0.30.

3. Isprobavanjem varijanti sa pet, šest i devet komponenti, odabranih na osnovu kombinacije Gutman–Kajzerovog i Katelovog kriterijuma. Odlučeno je da se ostavi ona sa šest komponenti, nakon provere homogenosti, reprezentativnosti i pouzdanosti komponenti u sve tri opcije.

4. Odbacivanjem stavki koje su imale zasićenja manja od 0.30 na odabranim komponentama.

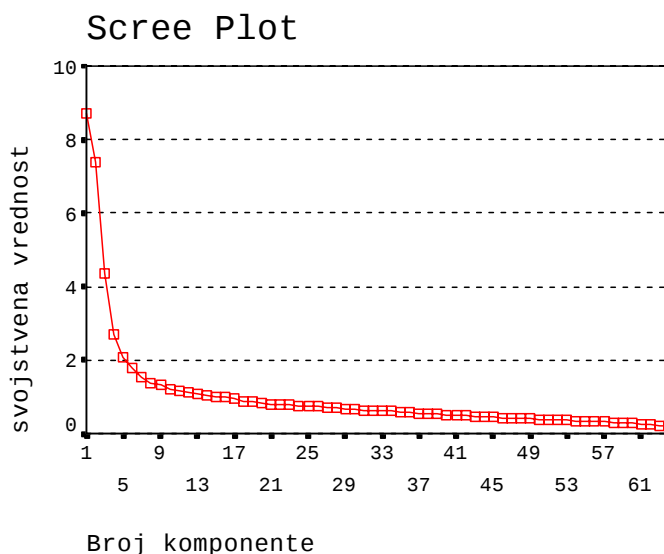
5. Ponovnom proverom metrijskih karakteristika – homogenosti, reprezentativnosti i pouzdanosti.

Rezultati poslednje analize glavnih komponenti sa promaks rotacijom prikazani su u Tabeli 2 i na Grafikonu 1. Ova prečišćena forma Upitnika sadrži 64 stavke i biće dalje u tekstu označena kao UPIPAV2.

Tabela 2: Analiza glavnih komponenti upitnika UPIPAV2 – ukupna objašnjena varijansa

	Inicijalne svojtvene vrednosti			Rotacija suma kvadrata zasićenja		
Komponenta	ukupno	% varijanse	kumulativni %	ukupno	% varijanse	kumulativni %
1	9,500	13,970	13,970	5,488	8,071	8,071
2	7,126	10,480	24,450	5,043	7,416	15,488
3	4,442	6,532	30,982	3,647	5,363	20,850
4	2,554	3,755	34,737	3,554	5,226	26,076
5	2,144	3,152	37,890	3,425	5,037	31,113
6	1,864	2,741	40,631	3,202	4,708	35,821
7	1,669	2,454	43,085	3,157	4,643	40,464
8	1,548	2,277	45,362	2,588	3,806	44,270
9	1,498	2,203	47,566	2,241	3,296	47,566
od 10 do 64	...	...	100,00	...	...	100,00

Grafikon 1: Grafički prikaz svojstvenih vrednosti komponenti koji se koristi za izbor komponenti prema tzv. Katelovom kriterijumu

Na osnovu analize sadržaja stavki svakoj komponenti dodeljen je radni naziv koji najpribližnije definiše njen psihološki sadržaj. Pojedine komponente u celosti sadrže stavke definisanih skala UPIPAV1, a neke predstavljaju integraciju stavki sa dve ili više skala, te im je bilo potrebno naći zajednički imenitelj. Sadržaj komponenti se može videti u Tabeli 3. Metrijske karakteristike novih skala su prikazane u Tabeli 4, a njihove korelacije u Tabeli 5.

Predlažemo sledeće nazive komponenti:

- 1. Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti** – ovu komponentu definišu stavke u kojima se izražava bojazan od gubitka figura vezanosti i verovanje da je taj gubitak nenadoknadiv, te da ima fatalne posledice po dalji tok života.
- 2. Idealizacija roditelja** – čine je stavke u kojima se roditelji predstavljaju kao bezgrešne i savršene osobe, a odnos sa njima kao uvek potpuno skladan.
- 3. Nerazrešena porodična traumatizacija** – obuhvata stavke u kojima se izražavaju negativna i bolna osećanja, kao i negativni stavovi u vezi sa sopstvenim detinjstvom i porodicom. Takođe, uključene su i stavke koje ukazuju na napete i ambivalentne porodične odnose u sadašnjosti.
- 4. Negativan model selfa** – ovu komponentu čine stavke koje izražavaju verovanja o sopstvenoj nedostojnosti i neadekvatnosti, kao i nesigurnost u sebe i svoje vrednosti.

5. Negativan model drugih – obuhvata stavke koje se odnose na negativna verovanja o ljudskoj prirodi, kao i stavke u kojima se izražava potreba da se bude oprezan i distanciran u odnosu na druge.

6. Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti – čine je stavke čiji sadržaj pokazuje da osoba ima figure za koje je vezana, na koje može da se osloni i koje je čine sigurnom; da osoba ume te figure da koristi kao bazu sigurnosti, kao i da joj je važno da ima oslonac u drugim ljudima.

Kao što se vidi iz Tabele 3., metrijske karakteristike skala su zadovoljavajuće, svih šest skala ima visoku reprezentativnost, zadovoljavajuću pouzdanost i srednju ili visoku homogenost.

Tabela 3: Metrijske karakteristike skala upitnika UPIPAV2

Naziv skale/komponente	karakteristike				
	Broj ajtema	KMO	β	H2	H1
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	13	.971	.89	.88	.35
Idealizacija roditelja	10	.961	.85	.92	.36
Nerazrešena porodična traumatizacija	10	.956	.86	.79	.38
Negativan model selfa	12	.923	.81	.85	.26
Negativan model drugih	13	.907	.81	.77	.26
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	6	.946	.83	.93	.45

Tabela 4: Matrica korelacija između skala upitnika UPIPAV2

	Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	Idealizacija roditelja	Nerazrešena porodična traumatizacija	Negativan model selfa	Negativan model drugih	Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	1,000	,143**	,102*	,205**	,199**	,429**
Idealizacija roditelja	,143**	1,000	-,381**	-,097*	-,006	,116**
Nerazrešena porodična traumatizacija	,102*	-,381**	1,000	,368**	,245**	-,095*
Negativan model selfa	,205**	-,097*	,368**	1,000	,372**	-,096*
Negativan model drugih	,199**	-,006	,245**	,372**	1,000	-,054
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	,429**	,116**	-,095*	-,096*	-,054	1,000

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Pošto su korelacije između pojedinih komponenti visoke, postavlja se pitanje faktorske strukture drugog reda, to jest organizacije ovih šest faktora u jednostavniju strukturu.

Analiza glavnih komponenti šest skala UPIPAV2 dala je tri komponente drugog reda sa svojstvenim vrednostima većim od 1. Ove komponente objašnjavaju 73,2% od ukupne varijanse. Njihova struktura prikazana je u Tabeli 6.

Tabela 6: Matrica strukture komponenata drugog reda upitnika UPIPAV2 sa promaks rotacijom*

	Negativni unutrašnji radni modeli	Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	Idealizacija porodice
Negativan model drugih	,798		
Negativan model selfa	,796		-,288
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	-,155	,858	,114
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	,363	,830	
Idealizacija roditelja		,163	,877
Nerazrešena porodična traumatizacija	,504		-,766

* izostavljeni su koeficijenti manji od ,30

Rezultati ove analize govore u prilog validnosti sadržaja našeg instrumenta. Naime, dva od tri faktora drugog reda odnose se na opisane i dobro poznate fenomene afektivnog vezivanja: **unutrašnje radne modele i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti**. Pošto se radi o pojmovima bez kojih nije moguće opisati i razumeti organizaciju ponašanja afektivne vezanosti kod odraslih osoba, možemo pretpostaviti da naš instrument pruža dovoljno informacija za prepoznavanje različitih organizacija afektivne vezanosti kod adolescenata i odraslih. Ova pretpostavka je u daljim analizama i potvrđena².

DISKUSIJA I PREPORUKE

Vrednost instrumenta koji operacionalizuje konstrukt afektivne vezanosti pomoću opisanih šest komponenti može se proceniti tek daljom proverom konstruktne validnosti koja ide dalje od provere validnosti sadržaja. Drugim rečima, slede analize povezanosti ovog instrumenta sa drugim merama afektivne vezanosti, kao i merama drugih konstrukata koje će poslužiti za proveru konvergentne i diskriminativne validnosti upitnika UPIPAV2.

No, šta možemo zaključiti na osnovu ovde prikazanih rezultata o validnosti sadržaja, o mogućoj primeni i daljem usavršavanju ovog instrumenta?

Skala idealizacije porodice, koja je od samog početka konstrukcije Upitnika imala sporan status, zbog svoje slabe korelacije sa skalom u celini, formira zaseban

² Podaci su dostupni od autora

faktor drugog reda. Po svemu sudeći, ovaj faktor treba eliminisati iz operacionalizacije afektivnog vezivanja. Naime, ne možemo biti sigurni da li su stavke u toj skali imale za ispitanike značenje idealizacije iskustava s roditeljima u upitniku u kojem je većina stavki «patologizirajuća», to jest govori o gubicima, strahovima, neprijatnim iskustvima, negativnim stavovima o sebi i o drugima. Stiče se utisak da skala idealizacije u UPIPAV2 ispituje donekle prenaglašenu pozitivnu procenu porodičnih iskustava u kojoj svakako ima i idealizacije, ali isto tako i izvesne «odanosti» porodici za koju su mnogi adolescenti na tom uzrastu još uvek snažno vezani (Freeman 1997; prema Bretherton & Munholland, 1999). Dakle, skala idealizacije nije uspjela da «uhvati» protivrečnost između uopštene pozitivne procene roditeljskih figura i odnosa sa njima, sa jedne, i procene konkretnijih negativnih doživljaja, sa druge strane, kao što to omogućava analiza transkripta AAI.

Skala koja se odnosi na nerazrešena traumatska iskustva iz detinjstva možda može biti od koristi pri identifikovanju kategorije nerazrešenih iskustava. Ipak, u ovom momentu njeno značenje se u velikoj meri preklapa sa postojanjem negativnih unutrašnjih radnih modela, tako da ona ne doprinosi značajno razumevanju konstrukta vezanosti kod odraslih.

Ono što našoj operacionalizaciji konstrukta afektivne vezanosti nedostaje jeste skala koja će služiti proceni jednog fenomena (na kojem se sve više insistira kao ključnoj odrednici sigurne vezanosti kod odraslih), a to je **postojanje i korišćenje unutrašnje baze sigurnosti**. Na dečjem uzrastu ponašanje vezanosti lako možemo posmatrati i u celosti definisati na osnovu detetovog odnosa prema stvarnoj osobi, figuri vezanosti. Međutim, tokom procesa odrastanja, konkretan odnos između deteta i figure vezanosti sve se više premešta na unutrašnji, mentalni plan. Zbog toga detetu postaje važnije ubeđenje da će osoba za koju je vezano biti dostupna kada mu to bude potrebno nego stalna fizička blizina i prisustvo te osobe. Kod odraslih je značenje sigurne vezanosti još složenije. Ono podrazumeva ne samo spremnost osobe da se oslanja na druge ljude i da im se obraća u kriznim situacijama kao izvoru sigurnosti i ohrabrenja već i mogućnost da svoja dotadašnja pozitivna iskustva i saznanje «da nije sama na ovome svetu» iskoristi kao unutrašnji oslonac i da teškoće, ako je to neophodno, prevaziđe sama. Istinski sigurno vezana odrasla osoba može da bude neko vreme i sama, mada će uvek pre odabrati da bude sa nekim ko joj je blizak.

Zbog toga smatramo da postoji važan prostor za dalji razvoj ovog instrumenta koji već u ovom momentu «hvata» dve fundamentalne odlike fenomena afektivne vezanosti: unutrašnje radne modele selfa i drugih, te korišćenje spoljašnje baze sigurnosti. Taj prostor se odnosi, pre svega, na operacionalizaciju postojanja i korišćenja unutrašnje baze sigurnosti. Operacionalizacija nije bila uspešna u prvoj verziji Upitnika, ali verujemo da je moguća i da na njoj treba raditi.

Sledeća verzija, UPIPAV3, mogla bi se, prema tome, sastojati od svega četiri skale: unutrašnjeg modela selfa, unutrašnjeg modela drugih, korišćenja spoljašnje baze sigurnosti i postojanja unutrašnje baze sigurnosti.

LITERATURA

- Bartholomew, K. & Horowitz, L. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, **61**, 226–244.
- Bartholomew, K. & Shaver, P. R. (1998). Methods of Assessing Adult Attachment. Do they Converge? In J.A. Simpson & W.S. Rholes (Eds.), *Attachment Theory and Close Relationships* (pp.). New York, Guilford Press.
- Bowlby, J. (1981). *Attachment and Loss, Volume II. Separation: Anxiety and Anger*. Harmondsworth, Penguin books.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment : An integrative overview. In: J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships*, (pp. 46–76). New York:, Guilford Press.
- Bretherton, I. (1994). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. In: R. Parke, P. Ornstein, J. Reiser & C. Zahn-Waxler (Eds.), *A century of developmental psychology* (pp. 431–471). Washington (DC), American Psychological Association.
- Bretherton, I., & Munholland, K.A. (1999). Internal Working Models in Attachment Relationships: A Construct Revisited. In: J. Cassidy, & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment. Theory, Research and Clinical Applications* (pp. 89-111). New York, The Guilford Press.
- Crowell, J. A., Fraley, R. C., & Shaver, P. R. (1999). Measurement of Individual Differences in Adolescent and Adult Attachment. In: J. Cassidy & P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment. Theory, Research and Clinical Applications* (pp. 434-465). New York, The Guilford Press.
- George, C., & West, M. (2001). The Development and Preliminary Validation of a New Measure of Adult Attachment: The Adult Attachment Projective. *Attachment and Human Development* **3**, 30-61.
- Hanak, N. (u pripremi) Afektivna vezanost – provera konstrukta na adolescentnom uzrastu. Magistarska teza u izradi.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, **52**, 511-524.
- Hesse, E. (1999). The Adult Attachment Interview. Historical and Current Perspectives. In: J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment. Theory, Research and Clinical Applications* (pp. 395-433). New York, The Guilford Press.
- Holmes J. (2001). *The Search for the Secure Base. Attachment Theory and Psychotherapy*. Hove, Brunner-Routledge.
- Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security of infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. In: I. Bretherton & E. Waters (Eds.) Growing points of attachment theory and reseach. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50, **1-2**, 66-106.
- Solomon, G., & George, S. (1999). The Measurement of Attachment Security in Infancy and Childhood. In: Cassidy, J., & Shaver, P.R. (Eds.) *Handbook of*

Attachment. Theory, Research and Clinical Applications (pp. 287-316). New York, The Guilford Press.

**PRILOG:
MATRICA STRUKTURE ROTIRANIH KOMPONENTEATA
UIPAV2**

Stavke UIPAV2	Komponente					
	Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	Idealizacija roditelja	Nerazrešena porodična traumatizacija	Negativan model selfa	Negativan model drugih	Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti
Nikada ne bih mogao preboleti smrt voljene osobe.	,752					,300
Gubitkom nekih dragih osoba moj život bi izgubio smisao.	,751					
Dešava se da strahujem kako bih živeo kada bih izgubio najdražu osobu.	,693					
Kada bih ostao bez meni najdraže osobe, mislim da bi mi život zauvek stao.	,671					
U mom životu postoje osobe bez kojih ja ne bih mogao da postojim.	,668					,422
Bez bliskih ljudi bio bih izgubljen.	,663					,464
Ne smem ni da pomislim na smrt meni dragih ljudi.	,633					,363
I sama pomisao da se nešto loše može desiti dragim osobama, dovodi me do panike.	,627					,336
Najstrašnija stvar na svetu jeste kada te ostavi neko koga voliš.	,614					

Teško podnosim duže razdvajanje od dragih osoba.	,593					,356
Kada čovek ostane bez neke drage osobe, nikada više ne može da bude srećan kao pre.	,550					
Izbegavam situacije koje me podsećaju na rastanak sa bliskim osobama.	,494					
Život uopšte ne bi imao smisla kada ne bismo imali voljene osobe pored nas.	,430					
Moji roditelji su uvek postupali na najbolji mogući način.		,740	-,467			
Moji roditelji me nisu nikada izneverili.		,706	-,372			
Moji roditelji mi nikada nisu naneli nepravdu.		,703	-,352			
Roditelji su mi uvek pružali neizmernu podršku u svemu što radim.		,676	-,433			
Siguran sam da moji roditelji nisu nikada pogrešili.		,676				
Moji roditelji me nikada nisu slagali.		,669				
Moji roditelji uvek znaju šta je najbolje za mene.		,633				
Nikada se nisam posvađao sa mojim roditeljima.		,547				
U životu su me jedino razumeli moji roditelji.		,513				
Roditelji su mi uvek ispunjavali svaku želju.		,510				
Detinjstvo je period mog života koji bi najradije zaboravio.			,749	,320		

Ogorčen sam na svoju porodicu.		-,473	,746			
Mojim roditeljima neću oprostiti neke postupke dok sam živ.		-,492	,726			
Kada pomislim na prošlost, padaju mi na pamet samo ružne stvari.			,696	,355		
Postoje stvari koje su moji roditelji učinili, koje im nikada neću moći oprostiti.		-,502	,666			
Prošlost je suviše bolna da bih o njoj razmišljao.			,661			
Ponekad nisam siguran da li volim ili ne volim svoje roditelje.		-,382	,645	,331		
Skoro uvek kada razgovaram sa roditeljima, osetim navalu besa.		-,433	,562			
Imam želju da budem blizak s majkom/ocem, ali se uvek iznerviram u njenom/njegovom prisustvu.		-,409	,547			
Voleo bih da se ne sećam nekih stvari iz prošlosti.			,520			
Ponekad osećam da nisam dostojan ljubavi.				,669		
Ponekad mislim da ne zaslužujem ljubav i pažnju koju mi drugi poklanjaju.				,658		
Često sam nesiguran u sopstvene vrednosti.				,632		
Ponekad prezirem samoga sebe.				,578		
Nema mnogo toga čime bih mogao da se ponosim.				,564		

Kada se neko trudi oko mene, pitam se šta njemu fali.				,555		
Kada bi drugi mogli da mi zavire u dušu, pitam se da li bi me voleli.				,532		
Imam skoro uvek utisak da će nešto loše da se dogodi, pa se retko opuštam i uživam.			,371	,523	,323	
Ne umem da uživam u novim situacijama, jer me koči strah od nepoznatog.			,319	,520		
Kada bih otišao sa žurke, moj odlazak niko ne bi primetio.				,505		
Ne znam šta bih rekao o svom detinjstvu – ništa naročito se nije dešavalo.				,431		
Nerado izlazim iz svog poznatog i uhodanog okruženja.				,410		
Opasno je potpuno verovati drugima.					,646	
Ljudi su prevrtljivi.					,626	
U svakom trenutku treba biti na oprezu, jer nikad ne znaš šta se može desiti.					,607	
Dobro je biti oprezan čak i sa svojim prijateljima.					,579	
Kada se oslanjam na neku blisku osobu, uvek zadržavam i dozu opreza.					,571	
Ljudi uglavnom ne vode računa o potrebama drugih.				,337	,567	
Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će to sigurno zloupotrebiti.				,330	,564	

Imam utisak da se ne mogu na druge u celosti osloniti.				,370	,540	
Ako pokažeš slabost pred drugima, oni će te verovatno ismevati.				,409	,531	
Ljudi su sebični i gledaju samo svoju korist.					,525	
Čovek mora da nauči da bude jedina podrška samome sebi u svim teškim trenucima.					,506	
Kada imam probleme, plašim se da to drugi mogu zloupotrebiti.				,392	,493	
Ne valja se vezivati za druge ljude.				,375	,464	
Uvek kada mi je teško tražim utehu i sigurnost od meni bliskih ljudi.	,343					,768
Važno mi je da postoji neko na koga uvek mogu da se oslonim.	,342					,763
Kada mi je teško, tražim od bliskih osoba da me podrže.	,301					,733
Najvažnije mi je da imam nekoga ko može da me razume, uteši i ohrabri.	,337					,720
Kada mi se dešava nešto neprijatno, imam potrebu da to podelim sa bliskim osobama.	,344					,717
Potrebno mi je da uvek imam nekog pored sebe.	,474					,612

*izostavljeni su koeficijenti manji od ,30

ABSTRACT

CONSTRUCTION OF THE NEW INSTRUMENT FOR ASSESSMENT OF ADULT AND ADOLESCENCE ATTACHMENT

Nataša Hanak

This paper describes the development of new instrument for assessment of adult and adolescent attachment. An attempt has been made to integrate development-clinical and social personality models in attachment research, and to construct Questionnaire for Assessment of Adult and Adolescent Attachment (in original - UPIPAV). UPIPAV scales were developed on the basis of a) analysis of the critiques and deficiencies of available self-report instruments; b) characteristics of coding scales for AAI (Adult Attachment Interview); and c) theoretical analysis of relevant attachment phenomena.

We present results of the research that brought us to the final form of the Questionnaire. The final form consists of six scales: fear of loss of external secure base, parent idealization, unresolved family traumatization, negative self concept, negative other concept and use of external secure base.

The critical assessment of the Questionnaire and recommendations for further improvement are given at the end of the paper. The enhanced version of UPIPAV might have only four scales: self model, other model, use of the external secure base and the existence of the internal secure base.